

magasrendű személy is, aki a háborút akarta volna, hanem a háborút akarta magát“. Ez a telje, ez a csúcsa a lelkiismeretlenségnek, itt az emberi ész már csődöt mondott: a háború, mely önmagát akarja! Az író, aki kabátujjából ilyen bölcsességet ráz ki, minden gátlás nélkül építheti fel kannibálfilozófiáját: „Titkos örömöm van a háborúban és Isten különös kegyelmének tartom, hogy e nagyszerű időkben élhetek. Természetesen fáj az, hogy csak mint néző és gondolkodó... Irni a háborúról nem gyenge dolog-e?... Annak, aki férfinak született mámorító gondolat a harc, mert hiába minden elpuhultságunk és kulturánk, aki valaki, az belül mind katona.“ Bródy programja a hadvezérek programja. Irónak lehet-e szebb, jobb, méltóbb vezércsillaga? „Bizom bennük és hiszek abban, hogy az ő programjuk győzedelmeskedik, ők látják a végső pontokat és nincs helyesebb, mint az, amit ők cselekszenek“. Militarizmus a legtisztább tényészetben — mint irodalmi cél és megnyugvás! Imperializmus mint jó kényelmes ágy, amit megvetettek az emberiségnek, amiben elfeküdni, kielégülni isteni jó a végre egyszer célt talált magyar írónak! Az élet, a jövő ezek után csak rózsaszínű lehet, legfőbb magyar és úri boldogság: „A háború utáni idők boldog idők lesznek Magyarországra nézve. Természetszerűen és miránk nézve hasznosan fognak elrendeződni a dolgok.“ Ady ostromzó próféciai ilyen talmi sorok mellett megközelíthetetlen egyszervolt költészetté gyulnak fel! A Bródy-prófécia már kimondásuk pillanatában összeomlanak: „Boldogok, szabadok, urak leszünk magunk között, első a világ előtt... Legszebb álmunk se lehetett olyan, mint amilyen szép, amilyen tartósan nyugodt és bőséges élet lesz az osztályrészünk“. Hogy rávert erre a tollra, erre a szemléletre az élet kegyetlen valósága az imperializmus realizmusa! Százszázalékos hamis lelkesedés és hamis szemlélet száz százalékos cáfolatot kapott: a sorok a semmibe fújódtak és ma már csak vigyorogni tudunk...

X NARODNIKIEK A MAGYAR IRODALOMBAN

(A „harmadik oldal“)

A magyar narodnikiek immár felsorakoztak. Az arcvonal még némileg egyenetlen, egy-egy profil még kiugrik belőle, némelyik pedig eltűnik, de az első élgárda csak kitelik belőle. A fórum, ahol seregszámlelé ez az élgárda felvonul, a *Válasz* című folyóirat, amelyet javarészt Pesten írnak, Debrecenben szerkesztenek, teljes egészében pedig Kecskeméten nyomnak. E geográfiai meghatározásoknak csak annyiban van jelentősége, hogy a „Válaszból országos folyóirat lett, amelynek munkatársai közt ott van majdnem minden számottevő fiatal író.“ Ne legyünk felületesek és soroljuk fel a nevek mindegyikét, úgy, ahogy azokat a lap a homlokán hordja. A főmunkatársak ezek: Buday György, Féja Géza, Fülep Lajos, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Juhász Géza, Kerék Mihály, Kerényi Károly, Kodolányi János, Matolcsy Mátyás, Németh László, Prohászka Lajos, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc, Szerb Antal, Tamási Áron.

Egy-két név minden bizonnyal meglepetést jelent, mert a köztudat nem a népi-nemzeti irodalom zászlóvivői között tartotta őket számon. Nem is kell ebből a névsorból messzemenő következtetéseket levonni, a folyóirat maga is ezt a megállapítást teszi: „Nem áztatjuk magunkat azal, hogy a *Válasz* sorsát ez a névsor megoldotta. A *Válasz* továbbra is alakuló góc, születő élet, mely inkább keresi a választ, mint adja. Munkatársait nem kész hit, közös meggyőződés fűzi össze. Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Hamvas Béla, Németh László... előbb jelentenek négy egységet, mint egy egységes frontot.“

Az írók, akik a „négy égtáj“ irányából verődtek össze és választ ke-

resnek szorongó kérdéseikre, csak világszemléleti bizonytalanságukkal indokolhatják meg maguk is tanácstalanságukat és ezt az összekeveredést. A keresés és a tévelygés azonban nem magyarázza azt, hogy miért találtak rá mind ugyanarra a fórumra. Valami azonos vonzalom a hiányzó hiten és meggyőződésen kívül mégis csak kellett, hogy legyen bennük, ha így egymásra leltek. Valami ideológiai rokonság, amely ha így végigfutjuk a neveket, víziószerűen elénkkrémlik mögülről, mindegyik név mögül az írói megnyilatkozás, amelynek legtöbbször a népi gondolatba eresztett gyökereket.

A Válasz nemzedék-folyóiratnak nevezi magát, ami valami olyasmit jelenthet, hogy egy nemzedék, a kortársaknak egy rétege verhet benne tanyát. Ez a meghatározás, amelyhez maga a lap nem ad elég bő magyarázatot, igen jelentőségteljes pedig. A nemzedék-tömörülés döntően határozta meg az útját ennek a mozgalomnak, amely mint már a multkor említettük Németh László szerint a „harmadik oldal” jelenti a politikai bal- és jobboldallal szemben. Az egyforma „undor”, amit a „harmadik oldal” jobbra és balra érez, kettős gyökéren táplálkozik. Az egyik, tehát az, ami mégis összetartozóvá teszi őket: a népi-nemzeti gondolat, a másik, ami ebből ágazik ki, a balra és a jobbra érzett undor. A baloldal proletárideológiája a népi kulturát is csak osztályterméknek tekinti és a népi értékek igazi kibontakozását egyedül a szocialista társadalomban látja elérhetőnek. Ezzel az ideológiával szemben fellépő ellenszenv a legkiválóbb osztályellentétből és a polgári osztályszemléletből ered. A társadalmi szembenállás szellemi lecsapódása világnézeti különbözőségként jelentkezik ebben az „undorban”, amit a „harmadik oldal” érez. A jobboldallal szembeni undor már közvetlenül a nemzedék-szemléletből ered. A jobboldal számukra az *öreg*ek hatalmi tulsúlya. Az idősebb nemzedék pozíció-tartása az, ami kiváltja az ellenszenvet. Mert a harc a jobboldalon befészkelte öregek pozícióinak meghódításáért folyik. „... száz elszánt ember ebben a pillanatban egy-kettőre bevehetné az országot” — állapítja meg Németh László. (*Válasz*, 1934. I. évf. 3—4 sz.) A harcot azonban nem világnézeti ellentét váltja ki, hanem ama természeti törvény, hogy egyszer mégis csak a fiataloknak kell elfoglalni az öregek helyét. A jobboldal társadalmi törekvése távolról sincs ellentétben a fiatal magyar nardnikiek törekvéseivel. Hiszen ez a jobboldal munkálta azt a talajt, amelyből ez az ifjúság felnővekedhetett. Ideológiája nem dialektikus ellentét eredménye, ez a szocialista fiatalságé. A „harmadik oldal” a jobboldali ideológia gyermeke. A harc köztük apák és fiuk hagyományos harca azért az örökségért, amit az apák félő, hogy elprédálnak. „A helyzetérés-bénulásnak ritka példája ez a másfél évtized; tizenöt éve bámunk — írja ugyancsak Németh — s még ma sem vesszük észre hova jutottunk. Közben a forradalmak bolondságaival igazolt rendfenntartó réteg visszaköltözött az operettből, amely legméltóbb temetője lett volna, ráült az országra s fokról-fokra minden függetlenséget letört, minden önkormányzatot megemésztett, amelyben a történelmi hibaigazításnak pártja támadhatott.”

Németh László nem akarja tudomásul venni, hogy akik „az ország nyakára ültek”, azoknak is küzdeni kellett a szükségszerű adottságokkal és ha az „egységen kezdték” is, ahelyet, hogy azon végezték volna, amit Németh felette hibáztat, mégis csak a fasizmus céljait szolgálták, ez pedig Németh szemében igazán érdemnek számíthatna. Németh László elbúsultan látja, hogy „marcia su Románk helyett volt egy marcia da Románk, fasizmus visszafele.” Németh még most sem veszi figyelembe a dialektikai törvényszerűségeket, nem akarja tudomásul venni, hogy a marcia su Romát más gazdasági és társadalmi adottságok között ponto-

san megismételni nem lehet. A tőkés termelésben a társadalom fejlődése egyenlőtlen, az iparilag fejlettebb országok érdekszféráikat tőkekoncentrációval és imperialisztikus törekvésekkel növelik és az így függőségbe került országok és társadalmi csoportok útvonalát az előbbiek határozzák meg. Azonban éppen a tőkés érdekeknek más társadalmi csoportba való más időben történő behatolása lehetetlenné teszi, hogy ez a társadalmi fejlődésnek ugyanazon útját járja meg. A „fasizmus visszafele“ nem azt jelenti, ahogy Németh László hiszi, hogy a kormányzóréteg „ült rá a követelésekre“, hanem, hogy a középeurópai fasizálódás törvény-szerűen elmarad a reá ható olasz fasizmus mögött.

Am itt nem az a feladatunk, hogy társadalomtudományi tévedésekre mutassunk rá, hanem, hogy a fasiszta elemeket felderítsük az új értelmiségi mozgalomban. Ez a mozgalom polgári felszínessége miatt nem tudja levetni értelmiségi jellegét, nemcsak azért, mert élgárdáját írók és diákok alkotják, hanem, mert mint mozgalom felülről indul. Egy maroknyi intellektuális réteg pedig hiába akarja megváltani a magyar parasztot, vagy akár az egész népet, ha őt magát nem a tömegek szociális hullámzása vetette felszínre. Csak az *alulról* jövő megmozdulás viheti el a tömegeket a felszabaduláshoz, mert a felülről jövő minden ilyenirányú kísérlet kiépített tömegbázis ellenére is csak a megállást szolgálhatja. Ez a mozgalom magánviseli a legjellegzetesebb fasiszta alkatelemet, nemcsak a fentről lefelé irányuló alakító tendenciát, hanem még a führer-principium szellemét is.

Mert Németh László vezéri szerepe több itten, mint egy kritikai elemének a szerepe, ő jelenti ebben a mozgalomban a kezdeményezést, a céltudatosságot és a világszemléleti eltökéltséget. Mindaz az ellentmondás, ami írásaiból kibukkan, nem tétovaság, hanem a fasiszta ideológiának az a belső ellentmondása, amitől megszabadulni nem tud éppen a fasiszta szemlélet ellentétes összetétele miatt, mint szocializmus és osztálybéke, individualizmus és kollektív életforma, nacionalizmus és nyugatosság: ahogy Németh utal rá: „Nemzethalál“ és „európai szerepvállalás.“ Németh konokul hirdeti, hogy „nem hasal le semmiféle mozgalom előtt sem“, hogy majd akkor folytassa az életét, ha elvonult. „Mint egyén az üdvösségemért“ küzdök, — írja — mint polgár a legjobb megoldásért. S százszor elmondtam már, mi az a „több“ amit a mozgalmakkal szemben védek és védeni fogok. . . Én igenis bizom benne, hogy ezek a mozgalmak még nem mondták ki az utolsó szót, s „oltott“ mozgalmakat is értünk még a „vadak“ után.“ Az első pillanatra ki gyanítaná, hogy e jámbor szavak mily közel járnak ahhoz a nemzeti szocialista felfogáshoz, amely „oltott“-nak csak a maga mozgalmát tekinti, mondván, hogy az a nemzet. Ebből az oltás-elméletből sarjad a „minőség-szocializmus“ genezise is a „birodalmi gondolat“, amelyet Európa valamennyi fasiszta teoretikusánál ép' úgy megtalálni, mint Németh Lászlónál.

Felvetheti valaki a kérdést, hogy mért szolgál fasiszta törekvést az, aki, mint Németh László telepítési politikával, kertgazdaságokra épített szövetkezeti rendszerrel minőségtermeléshez akar eljutni, és ezen keresztül egy olyan kiépített társadalomhoz, amelyben földbirtokot gyűjteni nem lehet és ahol a „tőke“ szó jóformán teljesen értelmét veszíti.“ Továbbá „a mult század ipara által szuggerált tömegtermelés-elv általánosítása helyett a huszadik századi humanistagazdálkodás szellemével akarja a társadalmat átítatni s nemcsak kizsákmányolás ellen védi a munkát, hanem a munka és élet azonosságát hirdetve az elszürkülés ellen is. . .“ Nos, mért fasizmus ez, kérdezhetik, mikor ez Németh szerint is „minőség-szocializmus.“ (l. m. f.)

Megfelelhetnénk erre Németh László szavaival, azzal, hogy nem „a

magyarázat... a fontos, hanem az életforma, amely a célok és magyarázatok mögött áll. Egy 'eszme' nem valami szabatosan megfogalmazható célkitűzés; — vagy ami az belőle, az nem lényegesebb része. Az igazi 'eszme' az ember biológiai és történelmi mélyeiből, a környező világ belénkrohanó érzéleteiből üti fel fejét, előbb az élet 'vitális gócait' szállja meg s csak azután jut el dadogva a magyarázatig."

Németh László, mikor a maga igazát védi talán megelégedhet ilyen légiés magyarázattal, nekünk azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni az „eszmének“ ama materiális kapcsolatait, amelyek az eszmét megteremtették és amelyek az „eszme“ lényeges részét alkotják. Németh téved a sorrendben, ha azt hiszi, hogy „eszmék“ szállják meg az élet „vitális gócait“. Az eszme már maga a leszűrt konkluzió, tisztázása az adott helyzetnek és az abból adódó távolabbi lehetőségeknek. Az „eszmét“ tehát igenis lehet szabatosan megfogalmazni, célkitűzéssel megjelölni, mert ez már azt az életformát hozza közelebb, — nem amely „a célok és magyarázatok mögött áll“, hanem amely maga a cél.

Elsősorban tehát most azt kell figyelembe vennünk, hogy a Németh által felvetett „minőségiszocializmus“, mint eszme, milyen felismerésből származik. Az egyik szerinte az, — csak nagy általánosítással élünk — hogy „a mult század ipara által szuggerált tömegtermelés“ — rossz és ami jó az a „huszadik századi humanista gazdálkodás szelleme.“ Századunk jutott el a kapitalista termelési formától a kollektív termelésig a világ egyhatod részén, ez az, ami a termelés rendjére döntően hatott. A „huszadik századi humanistagazdálkodás szelleme“ azonban nem hatja át a kollektív termelési rendszert. Az új társadalom létrejöttét a dolgozó osztály felszabadulása teremti meg, amelynek feltétele minden osztály megszüntetése, mint ahogy a harmadik rend, a polgárság felszabadulásának minden rend eltörlése volt a feltétele. A szociális felszabadulás tehát osztályönzésen alapul. „Minden önzés a társadalomban csak a társadalom révén játszódik le. Az önzés tehát feltételezi a társadalmat, vagyis közös célokat, közös szükségleteket, közös termelőeszközöket“ stb. Humanista hatalom ebben a szükségszerű adottságban nincs, mert nem eszményi a felismerése, hanem materiális, amely tudatában van annak, hogy az emberek társadalmi együttélését közös termelésük határozza meg.

A kapitalizmus reformkísérlete, a fasiszált gazdálkodási forma, amely humanista törekvésekre emlékeztető szociálpolitikával lép helyébe a tizenkilencedik század ipara által „szuggerált tömegtermelésnek“, ez fogható fel egyedül a huszadik század „humanista gazdálkodásának.“ Egy korszakot átfogó gazdasági szellemnek nem lehet mást tekinteni, mint amely valóban a gyakorlati téren is uralkodik, nem csupán elméleti elképzelésekben. Németh László a „huszadik századi humanista gazdálkodási szelleme“ fasiszta szellem, hacsak nem vállalja Proudhonnak azt a nevetéses módszerét, amellyel új értelmet talál ki és amely „nem a... cselekvő emberek közönséges értelme, hanem valami egész különleges értelem, a társadalomnak, mint személynek értelme, az emberiségé, mint alanyé, mely Proudhon úr tollából némelykor, mint a „társadalom szelleme“ és végső fokon, mint az „emberiség értelme“ jön elő. (A filozófia nyomorúsága. 163 o.) Nem hihető azonban, hogy Németh László teljesen átadná magát a spekulatív bölcelet illúzióinak és ahelyett, hogy a gazdasági kategóriákat, mint történeti, az anyagi termelés bizonyos fejlődési fokának megfelelő termelési viszonyok elméleti kifejezéseit értené meg, ezeket örök eszmékké homályosítja, hogy aztán ezen a kerülő uton keresztül végül mégis csak eljusson a polgári közgazdaságtan álláspontjára. Egy dolog bizonyos, és pedig az, hogy a Németh által felvázolt ter-

melési reform szövetkezeti kísérleteivel, mint szociális megoldási forma pontosan beilleszthető a polgári társadalom fasiszta államgépezetébe, amely maga is, mint Németországban látjuk, szocialistának vallja magát ama szociális reformjainak alapján, amellyekkel a kizsákmányolt tömegek osztályköveteléseit lefékezni igyekeznek. Az „osztályok egyensúlyhelyzetének” egyik kísérleti módszere lehet a Németh-féle elképzelés, amely azonban a maga elméleti tartalmával nem egyéb vulgáris közgazdaságtannál, amely tudományos mezében csupán arra szolgál, hogy célzatigazságokkal alátámassza az uralkodó osztály fasiszta gazdaságpolitikáját. Vagy tudatos megtévesztési szándék, vagy teljes ismerethiány mondhat olyat, hogy „egy társadalomban, melyben földbirtokot gyűjteni lehetetlen, a bányászat és a tömegipar az állam kezén van s a „kertművész”, „iparművész” és a „minőségkereskedő” egyetlen vagyona: vállalkozása, mely nem lehet nagyobb, mint amekkorát maga el tud vezetni, a „tőke” szó jóformán teljesen értelmét veszti, úgy hogy joggal nevezhetjük az ilyen társadalmat szocialistának.” Tisztában kell lenni azzal, hogy a kapitalista összefüggésektől a ma társadalmunk megszabadulni nem tud. Olyan államokban, ahol „földbirtokot gyűjteni lehetetlen”, mint például a túlnyomóan agrárjellegű Bulgáriában, ahol a keresők 28 százaléka őstermelő és ezeknek legnagyobb része kis és középbirtokos, nemcsak a belső berendezkedés maga kapitalista, erősen fasiszta tendenciával, de benne fekszik Olaszország, Franciaország, Anglia és Németország imperialista aspirációinak hatókörében. A fasiszta Olaszország intézményesítette az állami intervencionizmust az iparban, mégis a helyzet az, hogy hiába jut az ipar állami befolyás alá, maga az államhatalom is eszköz a finánc-tőke kezében. Az állami gazdálkodás nem hogy fölöslegessé tenné a tőkét a kapitalista rendben, de sok esetben annyira nélkülözhetetlenné lesz a számára, hogy már államosított üzemeket kénytelen újra visszaadni a magángazdaság kezére. Ez történt Olaszországban például a telefonnal és a biztosítással, nem is említve a bankokat, amelyeknek pozíciója teljesen érintetlen. A szociálpolitika reformkísérletei csak a fasiszta pozíciójának kiépítésére vezetnek, de nem a gazdasági berendezkedés megváltoztatásának olyan fokára, amelyben a tőke elveszti jelentőségét. Az ilyen „szocializmus” propagálása nem egyéb fasiszta félrevezetésnél.

Németh László, mint irányító, így áll a narodnikiek arcvonala előtt. S lapja a Válasz, ha még nem is egységes szellemben íródik, irányvonalában nem fog tévedni, vagy ingadozni. Munkatársai sorában lehetnek felfogásban Németh Lászlóval ellentétes nézetet valló és mint vannak is, igen kimagasló írói egyéniségek, de olyan írásuk aligha láthat napvilágot, amely surolná a „harmadik oldal” irányvonalát. Választ tehát nyugtalanító kérdéseire a folyóiratban nem kap senki egyebet Németh László válaszával, amely meggyőződéssel és magán viseli írójának kultúráltságát és tehetségét, de éppen célratoró szándékánál fogva kizárja az ellentétes megnyilatkozásokat. Ugy, hogy a lap végső eredményében teljesen a fasiszta törekvések támaszává válik még abban az esetben is, ha írói között akad olyan, aki világszemléletileg a fasiszta szemlélettel szembehelyezkedett.

Ujvári László

AZ ORVOSTUDOMÁNY VÁLSÁGÁNAK ITALIAI VISSZHANGJA. Az utolsó évek egyik legvitatottabb problémája az orvostudomány krízise. Amióta Aschner híres könyve: a *Krise der Medizin* megjelent, orvosi és egyéb lapok állandóan foglalkoznak az egyetemes válság e részletjelenségével, melynek fontossága vitán felül áll. A fasiszta Itáliában, ahová a közép-európai áramlatok, ha egyáltalán elérkeznek, jókora